

POETSKE, TEMATSKE I LEKSIČKE ZNAČAJKE UGLAZBLJENE DJEČJE POEZIJE 19. STOLJEĆA NA PRIMJERU TEKSTOVA LJUDEVITA VARJAČIĆA

KRISTINA RIMAN UDK 821.163.42(02.053.2)-1:784.67]“18“ Varjačić, Lj.
HELENA PAVLETIĆ *Pregledni rad*

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli

Primljeno: 29. 3. 2019.

Prihvaćeno: 11. 9. 2020.

SAŽETAK

U drugoj polovici 19. stoljeća pjesme za djecu bile su uglavnom objavljivane u periodici i zbirka pjesama. Manja je pozornost do sada bila posvećivana pjesmama koje su bile uglazbljene i uvrštene u pjesmarice. Jedan od često uglazbljivanih autora stihova za djecu bio je Ljudevit Varjačić. Poznat je kao osobito produktivan suradnik časopisa Smilje čije su se pjesme često uglazbljivale, među ostalima, objavio je Liru, pjesmaricu s kajdama za mušku i žensku školsku mladež, a njegove uglazbljene pjesme našle su se i na stranicama ostalih pjesmarica toga vremena napisanih za djecu i mladež. U radu se analiziraju uglazbljene Varjačićeve pjesme s obzirom na njihove poetske, tematske i leksičke značajke. Varjačićeva je poezija pisana pravilnim metrom i rimom, obilježena je pedagoškim i etičkim tendencijama. Leksičkom analizom utvrđeno je nekoliko tematskih cjelina o kojima Varjačić piše, primjerice: pjesme koje pozivaju na fizički rad, pjesme koje potiču na učenje, pjesme koje izražavaju ljubav prema majci, domoljubne pjesme, religiozne pjesme, te pjesme o odmoru i zabavi. Iako se neke od ovih uglazbljenih pjesama i danas nude djeci, zaključujemo da one svojim poetskim, tematskim i leksičkim značajkama nisu više bliske suvremenom recipijentu.

KLJUČNE RIJEČI: *dječja pjesma, recepcija poezije, pjesmarice, školska mladež, zbirke pjesama*

UVOD

Da bi se pisalo o bilo kojem aspektu tekstova namijenjenih djeci, potrebno se osvrnuti na tumačenje pojma dječje književnosti. Tijekom vremena javili su se različiti stavovi o tekstovima namijenjenima djeci, pri čemu se pojam dječje

književnosti intenzivnije povezuje s pojmom povijesti djetinjstva. Shvaćanja djetinjstva ne mogu biti izravan izraz nekih unutrašnjih svojstava i univerzalnih značaja o djeci i djetinjstvu, nego su kontekstualno varijabilna, kulturno i povijesno promjenjiva. (Hameršak i Zima 2015: 43)

Razumijevanje djeteta i mogućnosti njegove recepcije smatra se ključnim za promatranje dječje književnosti i dječjega pjesništva. U sastavljanju antologijske čitanke hrvatskog dječjeg pjesništva, Skok (1990a) naglašava da se dječje i ostalo pjesništvo ne može poistovjetiti, između ostaloga i zato što se dječje pjesništvo poslije javilo kao zasebni lirski oblik i izraz, te s obzirom na specifičnost jezika i funkcije dječjeg pjesništva. Hranjec (2006) ističe vedrinu i humor kao dva poetička elementa posebno konstitutivna za dječji stih, a dječji stih smatra ritmiziranjem, vedrom igrom.

Promišljanje dječjega pjesništva u hrvatskoj književnosti javlja se krajem 19. stoljeća i uglavnom ističe njezin pedagoški, religiozni i patriotski kontekst. (Crnković i Težak 2002; Hameršak i Zima 2015) To se odnosi i na razumijevanje pjesničkih tekstova namijenjenih djeci. Većina pjesama za djecu objavljivana je u dječjim časopisima, a sastavljali su ih uglavnom učitelji i nastavnici koji su osjetili nedostatak pjesničkih tekstova primjerenih dječjem čitatelju. U svojim osvrtima, proučavatelji hrvatske dječje poezije navode Ljudevita Varjačića kao najistaknutijeg pjesnika ovoga razdoblja, s obzirom na broj tekstova, ali i s obzirom na pristup pjesništvu, koji je krajem 19. st. bio naglašeno pedagoški.

Ljudevit Varjačić bio je učitelj koji je napisao velik broj tekstova za djecu. Mnogo je svojih radova objavio u časopisu „Smilje“, ali svoje je tekstove objavljivao i u zasebnim izdanjima. Iako je pisao pripovijetke i igrokaze, upravo kao pjesnik bio je izrazito plodan.

Hranjec (2006) navodi Varjačića kao nasljedovatelja Filipovićeve poetike u kojoj se pjesništvom djeci pokušava ponuditi moralne naputke, te ražariti domoljublje. Crnković i Težak (2002) su ocijenili Varjačićeve pjesme kao didaktične, prigodne i prigodničarske, a Zalar (1991) ga opisuje kao pjesnika koji je opjevao školske svečanosti, crkvene blagdane, slavne ličnosti iz naše prošlosti, te procjenjuje da je on tipični primjer pjesnika-pedagoga. Crnković i Hranjec iz njegovoga opusa izdvajaju pjesmu „Prsti“ za koju navode da predstavlja „dojmljivu ritmičko-metričku parafrazu usmenih oblika“, tek kao rijetku tvorevinu koja se ističe u njegovom opusu i recepcijski nadilazi ukus vremena u kojem je nastala. Skok (1990b) je uz ovu pjesmu u antologiju hrvatskog dječjeg pjesništva uvrstio i pjesmu „Ptići“, a kao objašnjenje svojih odabira navodi važnost aktualne čitalačke recepcije suvremene dječje poezije.

Varjačićevo pjesništvo ne izlazi izvan poetskih, tematskih i leksičkih okvira pjesništva s kraja 19. st., međutim neosporno je bio jedan od najčešće uglazbljivanih autora svoga vremena. Varjačićeve pjesme uglazbljivali su različiti autori, među kojima je najpoznatiji Ivan Zajc. On je objavio pjesmaricu *Milozvuk* (prvo izdanje 1876. godine i drugo 1894. godine), koju je namijenio mladeži oba spola. U predgovoru naglašava značaj pjesme za odgoj mladeži, iz čega proizlazi da se didaktičke tendencije nisu odnosile samo na dječje pjesništvo, već se odgojni aspekt pripisivao i popijevkama za djecu. Iste godine Ljudevit Varjačić objavljuje pjesmaricu *Lira*, koja je doživjela tri izdanja (1876. godine prvo izdanje, 1885. godine drugo i 1897. treće). Osim toga, Varjačićeve uglazbljene pjesme nalaze se i u pjesmarici *Milovanka*, objavljene 1885. godine. (Košta 2016) U navedenim pjesmaricama popijevke napisane na Varjačićeve stihove zastupljene su u većoj mjeri, međutim, njegovi se uglazbljeni stihovi nalaze i u brojnim drugim, kasnijim izdanjima, kao što je to slučaj s pjesmaricom *Vilka Novaka Pjevanka za djecu pučkih škola*, objavljenom 1904. godine. (Repar 2017)

Iako mnogi tekstovi imaju potencijala za uglazbljivanje, valja podsjetiti da veću prednost imaju oni specifičnih metrijsko-ritmičnih karakteristika utoliko što su upravo ritamski odnosi u tekstualnom predlošku ključno polazište za skladanje. Tekst u skladbi može biti sadržajno dominantan, pri čemu poetska vrijednost pojedinog teksta ne znači da je tekst ujedno i pogodan za uglazbljivanje. Dapače, tekst može biti u podređenom položaju prema glazbi u pojedinoj skladbi, do te mjere da bude sadržajno nerazumljiv, ali se pri tome ističe njegov zvučni potencijal. (Skovran i Peričić 1986; Radica 2013)

S obzirom na to da su značajke Varjačićeva pjesništva čvrsta i pravilna forma i ritmičnost stihova, njegove su pjesme bile pogodne za uglazbljivanje. Pri tome estetski i umjetnički kriterij nije bio presudan, već su presudni bili drugi čimbenici. Nije bilo neuobičajeno da glazbenici uglazbljuju tekstove bez posebne umjetničke vrijednosti. Blažeković (1979) navodi upravo primjer narudžbe što ju je Ivan Zajc dobio od Pjevačkog društva *Vila iz Varaždina*. Društvo je, poput mnogih drugih udruženja, željelo imati vlastitu koračnicu, pa mu je Ljudevit Varjačić dostavio tekst svoje pjesme kako bi je Zajc uglazbio. S obzirom na slab tekst, Blažeković zaključuje da kompozicija u cjelini nije mogla imati neku veću vrijednost. Stoga, slabiju kvalitetu popijevaka (kao i tekstova na temelju kojih su napisane, ali i pjesme u cjelini), može se tražiti upravo u zahtjevima sredine u kojoj su književnici, skladatelji, ali i ostali stvaratelji živjeli. U drugoj polovici 19. st. među mnogim je književnicima i učiteljima vladalo mišljenje da bi valjalo jačati

osjećaj domoljublja (među djecom, ali i odraslima), stoga ne čudi da su patriotski motivi uz religiozne i pedagoške, prevladavali u pjesmama i skladbama.

S obzirom na navedene okolnosti u kojima su autori pisali pjesničke tekstove, te s obzirom da su pjesme Ljudevita Varjačića bile objavljivane po časopisima i često uglazbljivane, u radu su promotrene njihove tematske i leksičke značajke.

ANALIZA VARJAČIĆEVIH PJESAMA

Varjačićeve su pjesme analizirane s obzirom na tematske, leksičke i poetske značajke u cilju utvrđivanja primjerenosti tekstova objavljenih u pjesmaricama *Lira* i *Milozvuk* suvremenome recipijentu. Tematika tekstova pjesama u skladu je s vremenom njihova nastanka krajem 19. stoljeća, tj. začetcima pjesništva koje je namijenjeno djeci. Pjesme namijenjene uglazbljivanju imaju naglašenu didaktičnu komponentu s manje izraženom težnjom umjetničkoj vrijednosti, što se potvrđuje skromnom uporabom stilskih sredstava uglavnom na razini epiteta (*sanak blagi, krasna ljubičice, zlatne zjeničice*) i figurativnih izraza/poredbi (*nauk nam je slatko piće; njemu [domu] uvijek se divi, kao raj u svom!; maran bit ko pčela, radin bit ko mrav*).

S obzirom na tematiku pjesama koje su namijenjene djeci i mladeži izdvajaju se različite skupine pjesama uglavnom domoljubne, religiozne i pedagoške tematike: pjesme koje pozivaju na rad, pjesme koje potiču na učenje, pjesme koje izražavaju ljubav prema majci, domoljubne pjesme, religiozne pjesme te pjesme o odmoru i zabavi.

Tematske značajke Varjačićevih pjesama

a) Pjesme koje pozivaju na rad

Tematika se najčešće iščitava iz samih naslova pjesama: *Mala pralja, Mala švelja, Kosa, Ovčar, Žetva, Žetelačka*. U tekstovima pjesama opisuje se rad ili se na nj poziva:

Suknjice kratke, / košulje glatke, / perem i perem, / pralicom derem (...). (Mala pralja, Zajc 1876: 22)

Hitro, hitro, iglo mala, / zlato nam je svaki čas, / svud je eno posla, posla sila, / radit valja danak, danak vas! (Mala švelja, Varjačić 1897: 22)

Kren'te gorom i dolinom, / krente rodod sad, / svojim spjevom i milinom / dižite sve na rad! // Nek se ljudstvo od sna prene, / proljeća je čas, / nek na poso svatko krene, / dižite laste glas. (Lastavicam, Milovanka 1885: 4)

(...) hajde na poso hitro i složno, / vrijeme nam žetve traje još sad; / na polje svatko, kome je možno, veselo tamo starac i mlad! (Žetva, Zajc 1876: 36)

Opjevanost radova prati i zahvalnost za dobivene plodove rada: *Sjetvu nam Višnji gle blagoslovi* (Žetva, Zajc 1876: 36) ili pjesma prati rad ujedno iskazujući i ljubavi prema domovini: (...) *čast i hvalu Višnjem dajmo, / pjesmom, radom veličajmo / mili domak svoj!* (Žetelačka, Varjačić 1897: 35), a marljivi rad izaziva i ponos: *Gledajte, ljudi, ručice male, / one su poslu svakomu vične / o, da bi mnoge djevojke znale kako su radeć posvuda dične!* (Pjevajuća prelica, Zajc 1876: 18)

b) Pjesme koje potiču na učenje

Didaktična komponenta sadržana je i u pjesmama koje potiču na učenje. Tematika se iščitava iz naslova pojedinih pjesama (*Mlado djače, Djačka pjesma*), no i ostale pjesme često sadržavaju elemente kojima se naglašava važnost i ljepota učenja.

Pjesma *Mlado djače* ima izrazito didaktičnu komponentu. U tekstu se poziva na učenje i pjevanje, naglašava se marljivost, a pritom se izražava i ljubav prema domovini te poštivanje roditelja i doma: *Ja sam djače mlado, / svakom dajem čast, / knjiga mi se mili, / u njoj mi je slast! // Uvijek slušam rado / učitelja svog, / vjerno sliedim činom / njegov nauk mnog'. // Rado pjevam pjesme, / to je slast mi sva, / a tko liepo pjeva, / taj ne misli zla. // Maran bit ko pčela, / radin bit ko mrav, / to je moja želja, / to kroz život sav! // Milo mi je ime, / ime sveto:dom, / to me štovat uči / majka brigom svom. // Zato kad odrastem, / bit ću dobar viek / majci, ocu, domu, / gdje je sreća tek! // Ja sam djače mlado, / svakom daje čast, / dobro sliedit djelo, / to je moja slast.* (Mlado djače, Milovanka 1885: 2)

Uz slavljenje se rada i pjesme koja ga prati naglašava i važnost zajedništva te ugodnost življenja i odsutnost teškoga napora:

Hej veselo mili druzi, / ugodno je naše žiće, / nema traga boli tuzi, / nauk nam je slatko piće. / Ne tare nas težak trud, / nade nam je puna grud! (Djačka pjesma, Varjačić 1897: 33)

Učenje ima jednaku važnost kao i rad o čemu se govori u pjesmi *Ovčar: Knjiga mu svuda družica mila, / ona plemeni srce i ćut, / knjiga je ljudstvu blagodat prava, / k izvoru sreće utire put!* (Ovčar, Varjačić 1897: 19)

c) U analiziranim su pjesmaricama zastupljene i pjesme koje izražavaju ljubav prema majci ili opisuju majčinu ljubav, npr. *Kuća, Ljuljanka, Majci, Majčica moja sve:*

Mila mi je kućica, / nigdje takve nije, / u njoj mila majčica / njegujući me žije. //

Ljubiti ću majčicu / najviše do Boga, / branit svoju kućicu / svega žića svoga. (Kuća, Milovanka 1885: 1)

Pokraj tebe daj da sjedenem, / mila majko malo bar, / moja ljubav neka bude / tvojoj brizi za me har. (...) Bit ću dobra, krotka, blaga, / svuda, majko, ponos tvoj, / ti si izvor sreće moje, / ti si sladki pokoj moj! (Majčica moja sve, Varjačić 1897: 29)

Mlado mi srce uvijek bije, / kada spomenem ti ime ja, / ljubavi svoje nikad ne krije, / majčicu milu ljubiti zna. (Majci, Zajc 1876: 3)

Majčina se ljubav opisuje u uspavanki *Ljuljanka*: *Spavaj, spavaj čedo mlado, / spavaj slatka moja nado, / sva si radost svojoj maji, / drago diete paji, paji; / usni mili cviete moj, / angejo te čuva tvoj! // Spavaj krasna ljubičice, / sklopi zlatne zjeničice, / okrijepi se sankom blagim, / da mi zdravljem svaneš dragim; / usni mili cviete moj, / angejo te čuva tvoj!* (Ljuljanka, Varjačić 1897: 36)

d) Domoljubne pjesme

U domoljubnim se pjesmama izražava složnost pripadnika hrvatskoga naroda:

Pojmo braćo, gromkim glasom viekom, / nek se čuje, svuda piev Hrvata, / svakog srca skladni poj se hvata (...) // Slava tebi divna pjesmo, slava, / užgi srca hrabrenih Hrvata, / nek se brata vjeran bratac hvata, / nek ih ljubav za viek složi prava! (Hrvatskoj pjesmi, Varjačić 1897: 35).

Ljubav prema domovini treba biti iznad svega u životu mladoga čovjeka te nosi izrazito uzvišenu konotaciju:

Mila mi je majka, mio otac moj, / mio mi je vjernih prijatelja roj. / (...) al od svega toga ćutim dušom svom, / najviše ja volim hrvaćanski dom! (Najmilije, Varjačić 1897: 32)

Oj mladeži mila, / uvijek sretna bila / uz hrvatski dom; / za dom samo živi, / njemu uvijek se divi, / kao raju svom! // Neka svijet taj znade, / da uz sile mlade / Hrvat ima moć, / da će opet jednom, / našem rodu vrijednom / stara slava doć. (Đačka poputnica, Zajc 1894: 23)

Ljubav prema domovini izražava se opisom ljepota hrvatskoga kraja:

Sin sam roda hrvatskoga, / on ugadja srcu mom', / u njem dobra imam mnoga, / hrvatski je krasan dom. // Bogat dolom, možan gorom, / moje duše pravi raj, / (...) hrvatski je divan kraj! (Mladi rodoljub, Zajc 1894: 16)

Veličanje domovine praćeno je izražavanjem plemenitih i uzvišenih osjećaja:

Naši djedi domu vjerni bili, / branili ga proti svakoj sili, / aj zašto li, aj ne bi mi mili dom svoj branili, / aj zašto li, aj ne bi mi njemu vjerni bili? (Hrvatska zemlja, Varjačić 1897: 23)

Hajde svuda mili brate, / radom dižmo rod i dom, / nek se širi, neka cvate, / da nam bude svoj u svom; / um i snagu domu dajmo, / nek ga znade čitav sviet, / svim ga srcem veličajmo, / dom nam stari budi svet. (Za dom!, Varjačić 1897: 44)

e) Pjesme koje veličaju mladost

S obzirom na recipijente kojima su pjesme namijenjene Varjačićevi stihovi, slave mladost:

Mlado srce, duša mlada, / mlad je život, mladi žar, / a poštenje srcem vlada, / dušom leće milja čar. (...) / Neka živi mladost vjek, svak joj pao dušman prijek. (Mladenačka, Zajc 1876: 53)

f) Religiozne pjesme

Važna je i vjerska komponenta u životu djece i mladeži u drugoj polovici 19. stoljeća stoga je religiozni motiv sadržan u pjesmama različite tematike (domoljubnim pjesmama, pjesmama koje pozivaju na rad te pjesmama koje opisuju ljubav prema majci), dok druge, pak, religiozne tematike, tj. govore o pouzdanju u Boga i njegovu majku, Djevicu Mariju, kao neizostavnom aspektu svakodnevnoga života (*Dobri Bože, Zdravo Marijo*).

Vjera u Boga prikazana je u pjesmi *Dobri Bože* molitvom za njegovom zaštitom: *Dobri Bože, daj mi snage / poznat tvoje vlasti moć, / Tvoje svete sliedit trage / po njih jednom k Tebi doć. // Blagi Bože, čuvaj, štiti / roditelje moje svud, / zdravljičem ih viekom kiti, / kriepošću jim resi grud. // Velji Bože, sreću svaku / daj mi rodu, jači dom; // drži nad njim ruku jaku, / da u krilu cvate tom. (Zajc 1876: 11)*

Jednako se iskazuje i pouzdanje u Djevicu Mariju tražeći njezinu zaštitu:

Kraljice jasna, / čuj molbu našu, / čuvstva nam mnoga: / mlada nam srca / čuvaj od zloga! (Zdravo Marijo, Zajc 1876: 25)

Bogu se iskazuje zahvalnost i za uživanje u obilju plodova zemlje:

Jesen je draga svakome stvoru, / u njoj nam svega daruje Bog, / sladjana voća, dozrela žita / puna je bašča pun je i slog. // Žetelci žanju, kosci pak kose, / kolika gledat radnika slast; / hrvatska pjesma svuda se ori / Višnjemu stvorcu svega na čast! // Višnjemu slava! sve on podaje, / što je za život potrebno nam; / hvali mu zato rode moj mili, / dičan i slavan on ti je sam! (Jesenska, Varjačić 1897: 7)

g) Pjesme o odmoru i zabavi

Iako Varjačićevi tekstovi naglašavaju važnost rada (fizičkog i intelektualnog), u njegovim se pjesmama kao važna komponenta mladenačkoga razdoblja ističe i

vrijeme potrebno za odmor i zabavu te se tematika pojedinih pjesama vezuje uz vrijeme dokolice i opuštanja.

U *Večernjoj pjesmi* poziva se na odmor: *Čas je kući poč, braćo lahku noć! / Igra naša neka mine, / mrak se hvata, sunce gine; (...)* // *Majčin zove glas, skoči svaki nas! (...)* // *Igra, nauk, otačbina, / budi nama slast jedina; / čas je kući poč, braćo lahku noć!* (Varjačić 1897: 17)

Opuštanje uz igru vezuje se uz bavljenje lovom:

Mi smo, braćo, srca čila, / lov je naša igra mila, / lovac živi život blag; / nož i puška nam je ljuba, / viestnik glasna naša truba, / dol i gora stanak drag! // Pjesma nam je blago krasno, / uvijek milo, uvijek slasno, (...). (Lovačka pjesma, Varjačić 1897: 26)

Trenuci opuštanja uvijek se provode uz pjesmu:

Vesela nek pjesmica / grudi naše snaži, / poslije rada milena / nek nam srca blaži. / Dragi Bože blagoslovi / vazda rad nam novi! // Veličajmo pjesmicom / viekom domak dragi, / da ga možnom desnicom / Bog zakrili blagi. / Štiti Bože dom naš mili / proti svakoj sili! (Vesela pjesma, Varjačić 1897: 47)

Leksičke i poetske značajke Varjačićevih pjesama

Uglazbljeni Varjačićevi tekstovi obiluju zastarjelim leksemima, tj. onima koji danas pripadaju pasivnome leksičkom sloju hrvatskoga standardnog jezika. Usto, u vezi s uzvišenim tonom stihova, u Varjačićevim su tekstovima potvrđeni ekpresivni izrazi i poetizmi karakteristični u uporabi u književnoumjetničkome funkcionalnom stilu. S obzirom na to da je uz poučnu funkciju glavna namjera bila uglazbljivanje tekstova namijenjenih djeci, njegovo je pjesništvo obilježeno jednostavnošću jezičnih i stilskih izraza.

Za potvrdu uporabe i značenja pojedinih riječi koje se navode u Varjačićevim stihovima, tj. određenju njihove pripadnosti pasivnome leksičkom sloju konzultirani su priručnici *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*¹ (2015) i *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (2003)². Zastarjelost izraza i/ili sadržaja u leksikografskim priručnicima označena je normativnim odrednicama *arh.* (= arhaično) i *zast.* (= zastarjelo). Kao izvor za potvrdu uporabe pojedinih riječi u suvremenome jeziku poslužio je i *Školski rječnik hrvatskoga jezika* (2012)³ te *Rječnik hrvatskoga jezika*

¹ U tekstu označeno VRHSJ.

² U tekstu označeno AR.

³ U tekstu označeno ŠKR.

(2002)⁴. Za potvrde značenja zastarjelih riječi koje se ne pronalaze u suvremenim jednojezičnicima, konzultiran je *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*.⁵ (JAZU, 1880. – 1976.)

U skladu s vremenom nastanka analiziranih tekstova, u Varjačićevim se stihovima pronalaze arhaizmi te jedinice koje se iz perspektive suvremene jezične uporabe određuju zastarjelima. Riječi su to koje su zbog unutarjezičnih razloga postale pasivnim dijelom leksika te su zamijenjene sinonimima u suvremenoj uporabi, ili se njihova uporaba koleba, tj. pripadaju leksiku na prijelazu. Promatrajući Varjačićev odabir riječi i uspoređujući ga s jedinicama suvremenoga leksika uočavaju se izrazne i sadržajne razlike na leksičkoj razini. Spomenuto oprimjerujemo odabirom riječi koje pokazuju leksičku različitost u odnosu na suvremen leksički fond:

a) ...tvojoj brizi za me **har**. (*milost, zahvalnost*)

Har je izrazni arhaizam koji znači 'milost, zahvalnost' (RHSJ), a od suvremenih ga priručnika navodi VRHSJ. Natuknica ima značenje 'dobro djelo, milost, dobročinstvo' i određena je odrednicom *zast.*

b) ...danak osvanu radit je **hora**... (*pogodno vrijeme*)

Arhaizam *hora* znači 'pogodno vrijeme, pravi čas' i nije u uporabi u suvremenome standardu. U Anićevu je rječniku u tom smislu natuknica označena odrednicama *arb. ekspr.*, a u VRHSJ-u odrednicom *zast.* 'vrijeme, čas'.

c) Igra, nauk, **otačbina** ... (*domovina*)

Izrazni arhaizam *otačbina* u značenju domovine od suvremenih jednojezičnika navodi samo ŠR (*otadžbina*), a obradba uključuje navođenje uputnice na sinonim *domovina*. Arhaizam je potvrđen i u RHSJ-u.

d) Đačka **poputnica** (*put, putovanje*)

Riječ *poputnica* koja je potvrđena u RHSJ-u ima više značenja. Jedno je od potvrđenih značenja 'put, putovanje' koje se ostvaruje u svezi *đačka poputnica*, a ono se u suvremenim jednojezičnicima ne navodi.

e) ...**pramaljeća** plam! (*proljeće*)

Pramaljeće je fonološki arhaizam u suvremenome standardu. U Anićevu rječniku s te se natuknice koja je označena odrednicom *arb.* upućuje na sinonim *proljeće*, a isto je i u VRHSJ-u uz navođenje odrednice *zast.*

f) ...zdravlju vam **prudi** ... (*koristiti komu/čemu*)

Glagol *pruditi* u značenju 'koristiti komu/čemu, ići u prilog' u Anićevu je rječ-

⁴ U tekstu označeno ŠR.

⁵ U tekstu označeno RHSJ.

niku označen odrednicama *rij. arb. jez. knjiž.*, tj. uz zastarjelost izraza ističe se njegova rijetka uporaba i to u ograničenim kontekstima, odnosno upućuje se na književnojezičnu uporabu.

g) Sin sam **roda** hrvatskoga...; radom diž'mo **rod** i dom... (*narod*)

Rod je višeznačna riječ u općemu rječniku, a jedno je značenje riječi koje se rabi i u Varjačićevoj poeziji 'narod (kojem se pripada), nacija; zavičaj, domovina' te je ono određeno odrednicama *retor. arb. knjiž.*, tj. oznakama koje upućuju na zastarjelo, knjiško značenje riječi koje se rabi u književnoumjetničkome stilu. Isto se značenje 'narod kojemu tko pripada' navodi i u VRHSJ-u određeno odrednicama *zast. knjiž.*

h) ...kada umukne ptičica **spjev**... (*pjesma*)

Sadržajni je arhaizam riječ *spjev* koja se u tekstu rabi u značenju pjesme, što je potvrđeno obradbom natuknice u RHSJ-u. U suvremenim se, pak, jednojezičnicima *spjev* određuje kao književnoteorijski pojam u značenju 'pjesničko djelo, poema ili ep'.

i) ... radit valja danak danak **vas!** (*sav*)

I zamjениčki je oblik *vas* arhaizam, odnosno zastarjela varijanta suvremenoga zamjениčkog oblika *sav*. U Anićevu je rječniku natuknica označena odrednicama koje upućuju na zastarjelu uporabu, ali i s regionalnom, odnosno područnom konotacijom: *reg. zast.* Obradba natuknice u VRHSJ-u sadržava odrednicu *zast.* i uputnicu na sinonim *vas*.

j) ...**vazda** rad nam novi! (*svaki put, uvijek*)

Prilog *vazda* arhaizam je u značenju 'uvijek, svagda, jednako', kako je navedeno u Anićevu rječniku. Slična se obradba navodi i u VRHSJ-u: natuknica je određena odrednicom *zast.* i pridružena su joj različita značenja: 'svaki put', 'zauvijek' i 'bez prestanka'.

k) ...ugodno je naše **žiče** ... (*življenje*)

Arhaizam je i riječ *žiče* koja je u Anićevu rječniku određena odrednicama *arb. knjiž.* te se definira sinonimom *življenje*, a odrednice upućuju na zastarjelost izraza i pretežnu uporabu u pismenome iskazu. Obradba natuknice u VRHSJ-u upućuje na sinonim *život* uz određenje koje označuje obilježenu uporabu odrednicom *zast.*

U suvremenome se standardu ne rabi ni izraz *zdravljice* koji, prema RHSJ-u, znači 'milo, slatko zdravlje'.

Iz analiziranih je primjera vidljivo da su riječi koje se određuju arhaizmima u Varjačićeveim tekstovima u suvremenome standardu zamijenjene sinonimima,

dok se pojedini izrazi i danas koriste, ali u drugome značenju, što pokazuje uporaba riječi *rod* i *spjev*.

U Varjačićevim se stihovima pojavljuju i riječi čija je uporaba danas zastarjela, odnosno sve se manje rabe u suvremenome standardu i pitanje je vremena kada će prijeći u pasivni leksički sloj. Iako u suvremenim leksikografskim priručnicima te riječi nisu određene kao zastarjelice i/ili arhaizmi, one se zbog rijetke uporabe u općemu leksiku mogu odrediti dijelom leksika na prijelazu. Navodimo primjere u Varjačićevim stihovima čija je uporaba u suvremenome standardu izrazito obilježena.

a) Ja sam **đak**... (*učenik*)

Riječ *đak* u Anićevu rječniku ima značenje 'onaj koji polazi nižu ili srednju školu' te je i zastarjela inačica riječi *student*. U uporabi danas prevladava sinonim *učenik*, što potvrđuje i obradba u *Školskome rječniku hrvatskoga jezika* u kojem se uputnicom *v.* (v. *učenik*) upućuje na standardnojezično prihvatljiviju riječ.

b) ...**nauk** nam je slatko piće. (*učenje*)

Nauk je u suvremenome hrvatskom standardu u uporabi u značenju 'sustav znanja o čemu' (npr. *kršćanski nauk*). No kada se rabi kao sinonim riječi *učenje* u značenju 'stjecanje znanja' naglašena je obilježena uporaba jer je riječ o zastarjeloj inačici čija je uporaba danas stilski obilježena.

c) ...**užgi** srca hrabrenih Hrvata... (*upaliti, zapaliti*)

I riječ *užgati* u suvremenome standardu ima uobičajeniju inačicu *upaliti, zapaliti* i u doslovnome i u prenesenome značenju, a u Anićevu je rječniku obilježena odrednicom *reg.* (regionalno) koja upućuje na područnu raslojenost.

U odnosu na suvremeni standard, obilježena je i uporaba riječi *oprava* u značenju 'odjeća, haljina' te pridjeva *prijek* u značenju 'zao, oštar, okrutan'. Spomenuto se značenje navodi u VRHSJ-u, ali je u obradbi u Anićevu rječniku ono izostavljeno. Uporaba je, pak, pojedinih izraza (npr. *švaljalšvelja*) karakteristična za razgovorni stil hrvatskoga jezika.

Ekspresivni izrazi i poetizmi

S obzirom na uzvišeni ton Varjačićevih stihova, koji su namijenjeni uglazbljivanju u tekstovima, uočavaju se ekspresivni izrazi i poetizmi koji su u funkciji postizanja uzvišenoga tona pjesama.

Uporaba riječi *boj* u značenju oružanoga sukoba karakteristična je u književno-

me tekstu, a to potvrđuje i obradba natuknice u Anićevu rječniku koja je označena odrednicama *pov. jez. knjiž.* VRHSJ u obradbi natuknice navode se odrednice *vojn.* i *zast.* te se upućuje na sinonim *borba*.

Riječ *čedo* ekspresivni je izraz za *dijete*, što je i navedeno u Anićevu rječniku te je izraz karakterističan u uporabi u književnome tekstu.

Riječ *ćutjeti* osim što pripada književnom izrazu, određena je i kao arhaizam. U Anićevu rječniku natuknica je označena odrednicama *arb. jez. knjiž.* te se upućuje na preporučljiviju inačicu *osjećati*. U VRHSJ-u natuknica se označuje odrednicama *zast. knjiš.* koje također upućuju na zastarjelu uporabu i to uglavnom u pismenome ostvaraju.

Dom se u književnome tekstu, prije svega, odnosi na 'mjesto gdje tko živi, domovinu, zavičaj', što se potvrđuje odrednicama u Anićevu rječniku *jez. knjiž.*, a isto se značenje navodi i u VRHSJ-u i RHSJ-u.

Riječ *plam* (plamen) poetizam je koji se često rabi u pjesništvu i u književnomujetničkome stilu, a tako je i određen u obradbi u Anićevu rječniku i VRHSJ-u odrednicama *poet. ekspr.*

Izraz *pest* također je ograničen isključivo na uporabu u književnome tekstu te je u skladu s time i određen u jednojezičnicima. U VRHSJ-u se označuje odrednicom *poet.* i upućuje na natuknicu *šaka*, a u Anićevu je rječniku riječ označena odrednicama koje upućuju na knjišku i regionalnu uporabu *jez. knjiž. reg.*, a sinonim je *pesnica*.

I poetizam *poj* te glagol *pojiti* u značenju 'pjev, pjevanje' nisu u uporabi u neutralnome standardu. Ti su ekspresivni izrazi karakteristični u uporabi u književnomujetničkome stilu.

U umjetničkome su tekstu uobičajene i riječi koje u neutralnoj uporabi imaju običnije inačice, a pojavljuju se i u Varjačićevim stihovima: *čarni* (ekspresivni izraz za crn), *čin* (djelo, postupak), *čio* (poletan), *čuvstvo* (osjećaj), *dika* (ponos), *dušmanin* (neprijatelj), *dvoriti* (posluživati), *hlepti/hlepiti* ('jako željeti nešto, žudjeti'), *krijepiti* (snažiti), *krjepost* (čestitost), *mio* (voljen, drag), *prenuti se* (trgnuti se), *sladan* (mio, drag), *stvor* (ljudsko biće, stvorenje), *zakriliti* (*pren.* 'pružiti zaštitu, uzeti pod svoje okrilje'), *žar* (uzbuđenje, zanos).

ZAKLJUČAK

Tematika je Varjačićevih uglazbljenih pjesama povezana s vremenom njihova nastanka, a jezični je i stilski izraz uvjetovan didaktičnom funkcijom te namjerom autora za njihovim uglazbljivanjem.

Iako su pojedine teme i danas prisutne u suvremenome dječjem pjesništvu (ljubav prema majci, slobodno vrijeme i zabava), tematika o kojoj progovara Varjačić uvelike se razlikuje od suvremenih tema. Pedagoška komponenta sadržana u pjesmama koje potiču na rad ili učenje potpuno je iščeznula, a religiozne se pjesničke teme danas u velikoj mjeri povezuju sa slavljenjem euharistije. Teme ljubavi prema domovini s naglaskom nacionalne pripadnosti i izgradnje nacionalnoga identiteta te obrane teritorija zamijenjene su širim promatranjem pojedinca u okviru globalnoga društva s naglaskom na ljepoti rodnoga kraja i izražavanju ljubavi prema njemu. I teme koje se odnose na ljubav prema majci i prikaz djetetova slobodnoga vremena danas su lišene pedagoške komponente, a prevladava zabavna pa tek potom poučna funkcija.

I leksičke značajke pokazuju znatnu razlikovnost u odnosu na suvremenu dječju poeziju: prisutnost velikoga broja poetizama i ekspresivnih izraza karakterističnih za književnoumjetnički stil nisu značajka suvremene dječje poezije. Spomenuto se može dovesti u vezu s uzvišenim tonom Varjačićeve poezije, što se očituje uporabom jezičnih izraza kojima se pokazuje izrazito poštovanje spram odabranih tema.

U Varjaćevim je pjesmama potvrđen i velik broj arhaizama i riječi koje su danas dijelom leksika na prijelazu, što tekst čini neprihvatljivim za suvremenoga recipijenta.

Konačno, nameće se zaključak da u oblikovanju dječje poezije važnu ulogu ima kulturni, tj. društveni kontekst u kojem se tekst umjetničkoga djela ostvaruje u skladu s odabranom funkcijom. U tom smislu Varjaćevi tekstovi više nisu bliski suvremenome recipijentu ni odabirom tema, ali ni jezikom i stilom kojima su te teme izražene. Činjenica da su njegovi tekstovi u velikoj mjeri uglazbljeni upućuje na to da njegove pjesme imaju odgovarajuću ritamsku i metrijsku strukturu za izvođenje uz glazbu, te da su sadržajno i leksički pjesme odgovarale duhu vremena u kojem su nastale. Pritom je težnja za umjetničkom vrijednosti stavljena u drugi plan, što ipak ne umanjuje važnost Varjaćeva stvaralaštva u kontekstu vremena u kojem su nastale promatrane uglazbljene pjesme.

LITERATURA

- ANIĆ, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- BLAŽEKOVIĆ, Zdravko. 1979. Ivan Zajc u ogledalu svoje korespondencije, *Arti musices* 10 (1): 43-77.
- CRNKOVIĆ, Milan i TEŽAK, Dubravka. 2002. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Školska knjiga.
- HAMERŠAK, Marijana i ZIMA, Dubravka. 2015. *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international d.o.o.
- HRANJEC, Stjepan. 2006. *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- JOJIĆ, Ljiljana, gl. ur. 2015. *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- KOŠTA, Tomislav. 2016. Nastava pjevanja u osnovnoj školi na području Hrvatske u drugoj polovici 19. stoljeća. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 65 (3): 459-473.
- Milovanka. Sbirka popievaka za mladež obojega spola*. 1885. Zagreb: Naklada knjižare Mučnjak – Senftlebenove.
- RADICA, Davorka. 2013. Što je to dječja pjesma? Glazbeno-pedagoške dileme i iskustvo jednoga skladatelja. *Bašćinski glasi : južnohrvatski etnomuzikološki godišnjak*, 11: 223-240.
- REPAR, Kristina. 2017. Uglazbljene dječje pjesme i njihova odgojna uloga od starih hrvatskih pjevanki do danas. *Libri & Liberi* 6 (2): 245-278. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880. – 1976. Zagreb: JAZU.
- SKOK, Joža. 1990a. Uz izbor hrvatskoga dječjeg pjesništva. U: *Sunčeva livada*, ur. Nada Iveljić. Zagreb: Naša djeca, 5-13.
- SKOK, Joža. 1990b. Antologičareva riječ na kraju ili U potrazi za genezom i identitetom hrvatskoga dječjeg pjesništva. U: *Lijet ikara*, ur. Joža Skok. Zagreb: Naša djeca, 271-275.
- SKOVRAN, Dušan i PERIČIĆ, Vlastimir. 1986. *Nauka o muzičkim oblicima*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. 2012. Zagreb: Školska knjiga; Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ŠONJE, Jure, ur. 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- VARJAČIĆ, Ljudevit. 1897. *Lira – pjesmarica s kajdama za mušku i žensku školsku mladež*. Zagreb: Naklada Kr. sveučilišne knjižare Fr. Suppana.

ZAJC, Ivan. 1876. *Milozvuk. Sbirka popievaka za mladež obojega spola*. Zagreb: Dionička tiskara.

ZAJC, Ivan. 1894. *Milozvuk. Sbirka pjesama za školsku mladež obojega spola*. Zagreb: Naklada knjižare L. Hartmana.

ZALAR, Ivo. 1991. *Pregled hrvatske dječje poezije*. Zagreb: Školska knjiga.

**THE POETIC, THEMATIC AND LEXICAL FEATURES OF CHILDREN'S
POETRY IN THE 19TH CENTURY ON THE EXAMPLE OF TEXTS
WRITTEN BY LJUDEVIT VARJAČIĆ**

ABSTRACT

In the second half of the 19th century, children's poems were mostly published in periodicals and poem collections. Until now less attention has been devoted to the poems that had been set to music and included in the songbooks published in the late 19th century. Ljudevit Varjačić was the acclaimed author of children's verses used for song lyrics. He is known as a particularly prolific collaborator of the Smilje magazine, whose songs were often set to music. Among other things, he also published "Lira", a songbook with music notation for male and female school youth, and his poems were set to music in other songbooks for children and youth. Varjačić poems set to music are analysed in this paper with regard to their poetic, thematic and lexical features. His poetry is written with the well-defined overall metric pattern and rhyme, marked by pedagogical and ethical tendencies. Lexical analysis showed several topics on which Varjačić writes: songs that refer to physical work, songs that inspire learning, songs expressing love for mother, patriotic songs, religious songs, and songs about vacation and fun. Although some of these lyrics are still offered to children, we conclude that their poetic, thematic and lexical features are no longer close to the contemporary recipient.

KEYWORDS: *songbooks, songs for children, poem collections, school youth, reception of poetry*

